

Culturele kroniek

Literatuur

We zullen hem niet temmen

Hoe zat dat ook weer met Jeroen Brouwers en Vlaanderen?

Het begon - voor het publiek, in geschifte - in 1976 met een felle polemiek in het literaire tijdschrift *Maatstaf*, „J. Weverbergh en ergher”. Brouwers was toen net, na vele jaren ijverige redactionele arbeid bij de uitgeverij Manteau, naar zijn vaderland Nederland teruggekeerd en woonde daar in de verre Achterhoek, waar hij niets anders meer dan schrijver wou zijn. In Brouwers' tijd, de jaren zestig en zeventig, was Manteau zonder enige discussie Vlaanderens toonaangevende literaire uitgeverij. Brouwers maakte er mee hoe de legendarische Angèle Manteau het door haar gestichte huis verliet, waarna Julien Weverbergh er aantrad. Toen deze halfweg de jaren tachtig bij de uitgeverij werd ontslagen, had Manteau al veel van haar vroegere glorie verloren en sindsdien is het een knekelhuis geworden.

Met de genoemde polemiek maakte Brouwers in zekere zin „een balans” op van wat hij in zijn Vlaamse jaren had meegeemaakt en zijn conclusie was niet eenduidig positief. Dat heeft hem bepaald niet populair gemaakt in Vlaanderen. Brouwers' tirade werd geïnterpreteerd als een staaltje van Vlaminghaat en Amsterdamse superioriteitswaan, als hij al niet voor leugenaar en schoft werd uitgescholden. Het waren verwijten die hem kennelijk geschokt hebben, wat hem ertoe bracht om zijn critici in het al even virulente artikel „Vlaanderen op zijn erghst” lik op stuk te geven. Deze twee teksten vormen als het ware de „harde kern” en het

uitgangspunt van de vele essays, recensies en polemieken die Brouwers nog over de Vlaamse literatuur zou schrijven. Dat alles werd nu verzameld in het boek *Vlaamse leeuwen*.

Met dit boek hoopt Brouwers, zo schrijft hij in zijn inleiding, „bij te dragen tot een bredere belangstelling voor en een beter begrip van de Vlaamse literatuur, haar beoefenaars (m/v) en haar geschiedenis. Het in Nederland heersende gebrek daaraan is een van de regelmatig in dit boek terugkerende thema's”. En Brouwers is inderdaad Vlaanderens beste „culturele ambassadeur” (excuus voor deze gruweltitel) in het Noorden; hij bracht Nederland de beginselen van de Vlaamse literatuur bij en corrigeerde de misvattingen en vertekeningen die op Nederlands gebrekkige kennis van Vlaanderen waren gaan woekeren. Hij zorgde ervoor dat de Vlaamse literatuur in Nederland met minder onverschilligheid werd bejegend dan tevoren, zodat de vraag mag rijzen in welke mate het aan Brouwers' getimmer aan de weg te danken is dat vrijwel alle Vlaamse literatuur van betekenis tegenwoordig bij de toonaangevende Nederlandse uitgevers verschijnt.

107

Literatuur

Jeroen Brouwers (°1940) bij de uitreiking van de Orde van de Vlaamse Leeuw (Gent, 27 juni 1992) - Foto Paul van den Abele.

(Die laatste constatering illustreert overigens zowel de appreciatie vanuit Nederland als het falen van de Vlaamse uitgeverij.)

Brouwers' bedoelingen staan diametraal tegenover de Vlamingenhaat die hem aanvanke-lijk werd toegeschreven. Dat Vlaanderen (maar wie is dat, „Vlaanderen“?) en zelfs het officiële België dat zijn gaan inzien, ervaart hij, de eertijds „niet begrepen minnaar“, dan ook letterlijk als een „eerherstel“ - Brouwers werd opgenomen in de Orde van de Vlaamse Leeuw en werd Ridder in de Kroonorde.

Hoe terecht dat eerherstel wel is (en hoe onte-recht de daaraan voorafgaande verkettering), mag blijken uit *Vlaamse leeuwen*, deze inventaris van bijna twintig jaar missioneren, een ruim 500 bladzijden dik boek, gedrukt in een kleine letter, van het eerste woord tot het laatste leesteken boeiend, gedreven, integer, kritisch, nauwkeurig argumenterend, nu eens hilarisch, dan weer ontroerend, nu eens boos, dan weer vertederd, maar altijd getuigend van kennis van zaken, en nog *schoon* geschreven ook, voilà, dat is meer dan heel wat Vlamingen kunnen zeggen die toch dag en nacht beweren dat zij dag en nacht aan Vlaanderen denken. Waarmee ook gezegd wil zijn dat *Vlaamse leeuwen* niet alleen voor Nederland, maar zeker ook voor Vlaanderen een essentieel boek is. Er bestaat geen ander geschrift dat deze informatie overlapt of overbodig maakt (jawel, hier een scherf en daar een fragment, maar níet in deze samenhang, níet met deze visie). Wie in Vlaanderen schrijft trouwens nog over, pakweg, Jules Persyn of Karel van den Oever? Wie herinnert zich zelfs maar de naam van Julius Vuylsteke?

Jeroen Brouwers heeft er altijd op gelet dat zijn „verspreide“ geschriften niet verloren gingen; vandaar ook dat de meeste teksten in *Vlaamse leeuwen* al eens eerder werden gebundeld, in het autobiografische *Mijn Vlaamse jaren* en in de *Kladboek* - reeks, waarin Brouwers bij tijd en wijle zijn essays en polemieken samenbrengt en waarvan nu al vier delen zijn verschenen. Dat Brouwers voor *Vlaamse leeuwen* stukken uit alle vier de Kladboeken kon plukken, bewijst overigens de bestendigheid van zijn belangstelling voor de Vlaamse literatuur. Ongeveer tegelijkertijd met het Vlaanderen-boek verscheen Brouwers' vierde Kladboek-deel, *Het circus der eenzaamheid*. Daarvan is ruim een derde in *Vlaamse leeuwen*

herdrukt, net als uit de voorganger daarvan, *Het vliegenboek*. Een vergelijking van de recentste Kladboeken leert, dat het Vlaanderen-thema in Brouwers' essays en polemieken minstens zo belangrijk is als het zelfmoordthema. *Het circus van de eenzaamheid* omvat slechts twee opstellen die daar niet bij horen: een stuk over Hitler, een onderwerp dat toch sterk bij de zelfmoordthematiek aanleunt, en een polemieken tegen Rudy Kousbroek, die al in *Het vliegenboek* stond.

In *Het circus van de eenzaamheid* staan de Vlaanderen-stukken echter niet als zodanig gerubriceerd. Ze werden gebundeld in de afdeling „Biografisch/Autobiografisch“, maar die bevat geen andere onderwerpen dan de Vlaamse auteurs (op een stuk over Benno Barnard na, maar die woont dan toch in Antwerpen). In die afdeling worden de behandelde auteurs niet alleen op grond van het autobiografische karakter van hun geschriften bijeengebracht, maar ook vanwege Brouwers' waardering voor hun werk en voor wat hen literair drijft. Het is erkenning die onmisbaar met herkenning samenhangt; de stukken zijn trouwens uitdrukkelijk uit bewondering geschreven. Tenslotte blijft Vlaanderen een deel van Brouwers' verleden (én heden: hij woont thans in het Belgisch-Limburgse Zutendaal). Tegenwoordig situeert hij zelfs zijn „derde ziel“, die van zijn „moederland“, in het Zuiden.

Die verbondenheid verklaart ook de heftigheid van de Weverbergh-polemieken: ze waren Brouwers' plaatsbepaling in het literaire veld. Vanuit een eerste optiek vormen ze een vanzelfsprekende afrekening met zijn vroegere werkgever Weverbergh („een dief“ etc.). Vanuit een tweede optiek zijn ze een afrekening met de Vlaamse literatuur, voor hem een toonbeeld van slordigheid en onkunde, drijvend op eigenwaan en luiheid, kortom, in alles het tegendeel van Brouwers' eigen, hoge opvattingen over literatuur. En taal en letteren waren zozeer in het centrum van Brouwers' universum gaan staan, dat hij (als *editor* bijvoorbeeld) niet langer medeplichtig wou of kon zijn aan het voor de literatuur beledigende gepruts van de doorsnee Vlaamse schrijver.

Vanuit een derde optiek kunnen de polemieken echter ook worden beschouwd als een soort vadermoord. Ze sluiten namelijk een periode in zijn leven af, zijn vormingstijd in de rumoerige jaren zestig, toen het oude zelfinge-

nomen maar vermomde literaire mandarinaat (Brouwers moppert nogal op Karel Jonckheere) zichzelf overeind hielde met leugens en clichés, in een context van provincialisering, immobilisme en intolerantie. En de Here weet hoezeer die ook in het Vlaanderen van vandaag nog voortkankeren. Een van die clichés wilde dat het uit hooghartigheid was dat Nederland van de Vlaamse literatuur geen pap lustte. Superioriteitsgevoel, onzin, zegt Brouwers, „de Nederlander houdt er ten opzichte van de Vlaming *geen enkel* gevoel op na”. De Vlaamse klacht ziet hij daarentegen vooral als een alibi om het niet over de lamentabele kwaliteit van de literatuur te moeten hebben: „Vlaanderen hoont zijn critici, maar slaat geen acht op de geleverde kritiek.”

In dit verband houdt Brouwers er een heldere opvatting op na over de zogeheten culturele integratie van Vlaanderen en Nederland: „een scheet in een fles”. Hij vindt het een „verzonden” want irrealistische ambitie, met bedenkelijke „Grootdijetse” ondertonen. Integratie kan niet, zo heette het aanvankelijk, „aangezien Vlamingen, kortom, geen cultuur hebben”. Achteraf nuanceerde hij die idee; integratie vindt hij een zinloze idee, zoals men ook geen aarde en water kan integreren, tenzij men modder wil. Als die integratie dan toch zo nodig moet, zo betoogt Brouwers verder, dan kan alléén Vlaanderen daar enig nut van ondervinden, omdat een open contact met Nederland kan bijdragen tot de genezing van de Vlaamse kwalen.

Brouwers betuigt wel zijn waardering en loyaliteit tegenover jonge schrijvers van de jaren zestig, type Jan Emiel Daele. Al moesten ze nog leren schrijven (en de meesten van hen, zoals Daele, zouden het nooit leren), ze brachten tenminste de moed op om te trachten de Vlaamse „niet te verwrikken onbeweegbaarheid” te doorbreken. Met zijn blad *Bok* was ook Weverbergh zo’n hemelbestormer en hij had recht op Brouwers’ appreciatie. Maar langzamerhand bleken alle dromen op drijfzand gebouwd; de vrolijke jaren ’60 werden allengs minder vrolijk, de ene pleegde zelfmoord, de andere raakte aan de drank of de drugs, de volgende belandde in de goot en de meesten lieten zich verleiden door conformisme en carrièrisme; ze werden aanstellers en leeghoofden, net als de literaire en andere monumenten die ze net tevoren van hun sokkel hadden willen halen.

Weverbergh werd directeur (bij Manteau dus) en zei tegen Brouwers: „Aangezien ik jouw werkgever ben zeg jij in het vervolg niet meer Julien tegen mij, maar meneer Weverbergh.”

Tegen zo’n mentaliteit (zullen we zeggen: „verraad”?) moest toch iemand de stem verheffen? Dat deed Brouwers dus, en er was des te meer reden toe aangezien de Vlaamse literatuur rond die tijd, medio de jaren zeventig, kwalitatief naar een treurig dieptepunt wegzakte en de pretentie nóg minder in verhouding tot de geleverde prestatie stond. Pas tien jaar later zou de Vlaamse literatuur met een nieuwe generatie weer uit dat diepe dal klauteren - maar daarover moet Brouwers nog schrijven.

En verder is er nog een vierde optiek van waaruit *Vlaamse leeuwen* gelezen kan worden: wie aan al het voorgaande geen boodschap zou hebben, heeft aan Brouwers’ stilistische brille al genoeg om ettelijke uren zoet mee te zijn.

Marc Reynebeau

JEROEN BROUWERS, *Vlaamse leeuwen*, De Arbeiderspers, Amsterdam, Antwerpen, 1994, 526p.

JEROEN BROUWERS, *Het circus der eenzaamheid. Kladderboek 4. Profielen, studies, reacties*, De Arbeiderspers, Amsterdam, Antwerpen, 1994, 203p.

Nieuwe gedichten van Eva Gerlach

De poëzie van Eva Gerlach begint al een klein oeuvre te worden. Sinds haar debuut in 1979 - vijftien jaar geleden - heeft ze nu zeven bundels gepubliceerd, waarvan *Wat zoekraakt* de nieuwste is. Net als haar eerdere werk is deze poëzie weer een poging de kwetsbaarheid en vergankelijkheid van de waargenomen wereld onder woorden te brengen. Ze vond er een mooi beeld voor:

*Hoe lang kun je doorgaan te zeggen
hoe het was en dat het er was
zonder te zeggen*

*dat het vertelde zich opneemt en wegliegt over
de sloot*

De observatie en het spreken daarover (in het gedicht) verjagen op den duur het waargenomene, zegt ze hier, en wat verdwenen is, is op zoek. Maar „zoek” is in deze bundel een metafoor voor de dood. Een gedicht waarin Gerlach dat erg mooi verbeeld heeft, is „Park met zwaluw”. Hoewel het nergens in de elf regels ervan gezegd wordt, blijkt er in dat park